

Un recorregut pels miracles vicentins: *La vanitat castigada*, d'Escalante

Robert March
Universitat de València

1. Introducció

Sobre fra Vicent Ferrer gaudim d'una amplíssima bibliografia —tant la pròpia, la dels reportadors (de Riquer, Comas & Molas, vol. II, 400), com la del gran nombre d'estudis que el sant ha provocat—, però, aquesta es veu molt reduïda pel que fa als miracles vicentins. És a dir, les representacions teatrals que posen en escena fets miraculosos atribuïts al sant. Cal dir que, al nostre parer, els miracles presenten una pobresa estètica i poètica considerable, en molts casos. No obstant això, considerem que aquestes representacions poden aportar algunes reflexions historicosocials i lingüístiques —diglòssiques— sobre l'època. Entenem que, quan hom pensa en els miracles vicentins, més que considerar les representacions als altars dels carrers de València, pot pensar en els prodigis atribuïts al sant, açò és, més en la taumatúrgia que en la dramaturgia. En *Camins i petjades*, llibre publicat recentment per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua amb motiu de l'any Vicent Ferrer (2019), Alfons Llorenç ens recorda com els fets taumatúrgics, normalment associats al sant, podrien tindre un rerefons en altres figures com, per exemple, en sant Antoni o fra Lluís de Granada. En paraules de Llorenç: “entre tanta meravella no és estrany que li n'endossaren d'altres sants i, fins i tot, que alguns portaren un eco de llegenda o d'hagiografia de déu pagà [...] Qui sap si als Ports no arribà un llunyà eco de l'egípcia Isis” (116).

En aquest treball, realitzarem un recorregut per alguns dels estudis que han centrat l'atenció en els miracles vicentins i, alhora, ens detindrem en el miracle de *La vanitat castigada*, del saineter Eduardo Escalante.

2. Alguns estudis dedicats als miracles vicentins

2.1. *Revista de filologia* (1954)

En el quart volum de *Revista de filologia* (abril-desembre de 1954), dirigida per Arturo Zabala, en “Notes per a un estudi de l'oratoría vicentina”, Joan Fuster ja ens presentava una quantitat de recursos i estratègies que el mestre Vicent hauria emprat en els seus sermons, tot i les “llacunes”, afirmava Fuster, de les reportacions (95). També, indicava:

Els sermons que ara llegim, foren *dits*. La veu de dominic —com la de qualsevol orador— hi era essencial: la veu i el gest. Cabria afirmar que els sermons vicentins —i passeu-me la comparança, una mica extravagant i vulgar, però per això mateix no extemporània en parlar en sant Vicent— només tenim la partitura, una partitura que solament podria ésser interpretada per un instrument ja desaparegut. La *interpretació* única —que vinguem ara al símil teatral— és el que manca, i recordem que el predicador era un histrió inimitable. Si volem encarar l'abast de la seua oratoría, ni que siga a consciència del propòsit impossible, haurem de suplir d'alguna manera aquella absència absoluta (99).

No es d'estranyar, llavors, que un home tant *teatral* com el descrit per Fuster servirà perquè d'altres feren dramaturgia a partir de les llegendes miraculoses. A més, en la mateixa revista, en “Llegendari català de sant Vicent Ferrer”, Joan Amades realitzava un recull de cinquanta-set llegendes vicentines de temàtica ben diversa. Per exemple,

sobre el sant i l'entorn familiar, viatges, profecies i resurreccions. El recull és el següent.

1. "La mare de sant Vicenç."
2. "De com als deu anys ja predicava."
3. "De com ressucita un company d'escola."
4. "Sant Vicenç ferrador."
5. "De quan l'infant Jesús es lloga per aprenent a una ferreria de sant Vicenç."
6. "Sant Vicenç va fer tornar jove la seva mare."
7. "La mare de sant Vicenç."
8. "De quan estudiava amb Luter a Salamanca."
9. "La discussió entre sant Vicenç i Luter."
10. "De com fer tornar bella una dona lletja."
11. "De com torna la pau a un matrimoni desavingut."
12. "Dels miracles que feu davant el rei moro de Granada."
13. "De com descobrí una família malalta i miserosa."
14. "Del correctiu que dona a un ferrador."
15. "De com se li deturà la mula."
16. "De l'infant que va pegar la seva mare."
17. "El sermó de la fi del món."
18. "Profecia de la fi de Barcelona."
19. "La profecia de la ruïna de Catalunya."
20. "De quan Nostre Senyor el visita i li parlà."
21. "La profecia de la pesta."
22. "La profecia de la vinguda del blat."
23. "El sacrifici fet per una bona dona de Manresa."
24. "Del que passà una vegada que predicava a la plaça del rei."
25. "De com ressucita una dona morta."
26. "De com en comptes de sermonar ell ho feu una pintura seva."
27. "L'àngel custodi de Barcelona."
28. "De com sabia fer creure els objectes."
29. «De com convertí a un taverner."
30. "De com mantenir enlaire un mestre de cases que caigué en una bastida."
31. "De quan va treure el dimoni del ventre d'una dona."
32. "De com ressucita un infant que la seva mare havia cuinat."
33. "De com feu brollar un pou."
34. "De com convertí uns jueus que havien clavat en creu un infant que el sant ressucita."
35. "De com castiga uns jueus que el volien matar."
36. "De quan un jueu el volia matar."
37. "De l'àpat que li van donar els jueus."
38. "De com salva la seva germana."
39. "De com va augmentar el nombre de pans."
40. "De com obria les portes a repics de timbal."
41. "De la claror que desprenia al seu voltant."
42. "De com traspassà el do miracler al pare abat del seu convent."
43. "De com el visita la mare de Déu."
44. "De com el dimoni s'esforçava per temptar-lo."
45. "De com el dimoni volia impedir que vingués gent al món."
46. "De com confessa el dimoni."

47. “Del seu pas per Tortosa.”
48. “Del seu pas per Tamarit.”
49. “La visita a Poblet.”
50. “Del seu pas per l’Urgell.”
51. “Del seu pas per Barida.”
52. “De com convertí els veïns de Vic.”
53. “Fra Vicenç Ferrer i fra Francesc Eiximenis.”
54. “De com feu parlar un infant de poques setmanes.”
55. “El sant Crist de la Grua.”
56. “De com repartí tots els seus béns als pobres.”
57. “Del do de fer-se entendre per tothom parlant sempre al seva llengua.”

El darrer estudi que presenta aquesta revista és “Ensayo de un catálogo de ‘Milacres’ de san Vicente Ferrer”, en aquest cas, elaborat per Martínez Ortiz. Principalment, l’autor insisteix en com la popularitat i els prodigis del sant haurien acabat per esdevenir en representacions teatrals.

La Fuente inagotable de prodigios que la vida de Santo supone, la riqueza plástica de los hechos asombrosos por él realizados, los temas tan profundamente humanos y bobos que los animan y el interés de las gentes por el consuelo y remedio milagroso de sus propias tribulaciones, han dado lugar, en Valencia, como fervoroso fruto, a los “milacres” o “miracles”, es decir, a la representación escénica de sucesos sobrenaturales [...] que cada año, se levantan en las calles y plazas de la ciudad, con motivo de la festividad dedicada a su devoción”. (Martínez Ortiz, 239)

Martínez Ortiz reflexiona sobre els altars i els intèrprets. Entén els primers com a espais per a la representació, que normalment podien acompanyar-se d’algun tapís amb diferents obertures que recordarien, ens diu, els corrals de comèdies. Així mateix, destaca el del carrer de la Mar, el de Tros-Alt, el del Mercat, el de la plaça de la Pilota (1862) —que, per un parell d’anys, s’alçaria prop de la Catedral—, el de la plaça de la Constitució (Plaça de la Catedral), el de la plaça de la Seu i de la Verge, la plaça de Carne, del Pilar, el de Russafa, el del miracle del Mocadoret, el del carrer de sant Vicent, el de Xirivella...

A més, ens recorda que els intèrprets havien de ser xiquets i, pel que fa al vestuari, havia de reflectir l’època a representar. Tot i que sembla difícil fixar una data concreta d’aparició dels miracles anterior al segle XIV, Martínez Ortiz ens adverteix que a l’any 1638, amb motiu del IV centenari de la conquesta jaumina, es van compondre unes lloances que tindrien certa semblança amb els miracles, tal com aquests, fem compte, podrien ser entesos hui.

En una línia semblant, en *Los milacres vicentinos en las calles de Valencia* (1983), Juan Cervera, seguint Orellana, assenyala l’any 1461 com la data en la qual Juan Garrigues alçaria el primer altar en el carrer de la Mar de València. De fet, Cervera insisteix en com, a diferència dels miracles, els altars gaudeixen d’una millor datació.

Ara bé, el que realment és interessant és la catalogació de cent setanta-sis miracles que ens ofereix Martínez Ortiz i que presenta en cinc ordenacions diferents. Primera, alfabèticament, segons l’autoria, tenint en compte qui ha estat l’adaptador de l’escena vicentina per a la representació als altars.¹ Segona, pels títols dels miracles. Tercera,

¹ En cas de no aparèixer el nom de l’autor, trobem paraules com *explicació* (tal com ocorre en el miracle de *La font de Lliria* —la paraula *font* també se’ns presenta com a entradeta per a una altra representació d’aquest miracle—). Si no es coneix el títol, trobem *estudiant*, *selós* o *milacre*.

cronològicament, es detallen els altars i, en cas de coneixença, els noms dels clavaris. En tot cas, la cronologia abasta de l'any 1817 (*El fill de l'especier*, al carrer de la Mar, un miracle del pare Luis Navarro, que reproduiria la curació de Toni Garrigues, amic d'infantesa de Vicent Ferrer) fins el 1955. Quarta, segons la ubicació dels altars, els anys i els miracles representats. És a dir, si es van representar al carrer de la Mar —que fou on més se'n van produir— o, per exemple, a l'altar de la Beneficència. Finalment, la cinquena té en compte els diferents noms (la toponímia), que apareixeria en els miracles.

2.2. Colecció de Miracles de Sen Vicent i del carrer del Mar (1980)

Un altre estudi és la *Colecció de Miracles de Sen Vicent i del carrer del Mar*. Es tracta d'una edició facsímil dins la col·lecció “Biblioteca Valenciana”, publicada per París-València l'any 1980, que inclou alguns dels miracles celebrats, com pot imaginar-se pel títol, al carrer de la Mar.

El llibre comença amb I. “Poesias que sirvieron para la fiesta de san Vicente, año 1757”. Unes poesies, òbviament, dedicades al sant, acompanyades d'un pròleg de D. Mauro Antonio Oller, clavari de les festes de sant Vicent de l'any esmentat. A més, l'edició inclou el nom de la impremta d'Agustín Laborda. A continuació, sota el títol II. “Reverentes obsequios al apòstol valenciano en los días 20, 21 y 22 de abril de 1816”, impremta de D. Benito Monfort, sent clavari D. Ignacio Baeza Mas de Pelayo, s'hi presenta una introducció que s'acompanya de l'explicació d'un miracle datat l'any 1396, en què fra Vicent, estant en el palau apostòlic d'Avinyó del papa Luna, va tindre un somni en el qual Jesús li va guarir el cansament i, després, li va ordenar que predicarà pel món perquè tothom es convertira al cristianisme abans de la vinguda de l'anticrist. A més, tot plegat, se'ns presenta un sermó, que hauria de predicar un infant representant el sant i, alhora, una sèrie de versos dividits en tres actes. En definitiva, una representació teatral. També, amb referència als versos, se'ns lliura un altre miracle, en aquest cas, III. “Poesias y milacres del altar del pare sent Vicent Ferrer, añ 1829”. A manera d'introducció, el miracle comença amb una lloança, que, una vegada finalitzada, clou amb unes dècimes en què el clavari ret homenatge al sant. La col·lecció, més enllà de la introducció poètica esmentada, d'un pròleg i d'unes referències a l'apòstol, inclouria catorze miracles vicentins més. Pel que fa a la forma, els miracles mostrarien característiques prou semblants. En total dèssset parts, que són les següents:

- I. “Poesias que sirvieron para la fiesta de san Vicente”, 1757.
- II. “Reverentes obsequios al apòstol valenciano”, 20, 21 i 22 d'abril de 1816.
- III. “Poesias y milacres del altar del pare sent Vicent Ferrer”, 1829.
- IV. “Milacre executat per el pare sen Vicent Ferrer”, plaça Major de Girona l'any 1409, representat en 1830.
- V. “Milacre que feu el gloriós sant Vicent Ferrer en el Conde de Urgel”, 1849.
- VI. “Milacre que en el añ 1415 obra el pare sen Vicent Ferrer en el poble de Villalonga”, representat en 1852.
- VII. “La venta apareguda i Curasió de una muda”, 1855.
- VIII. “Milacre practicat per el pare sen Vicent Ferrer en lo camí que va desde la siutat de Lérida al poble de Balaguer, el añ 1412”, representat en 1854.
- IX. “La sabateta, milacre arreglat per a presentarse en les festes dels dies 8, 9 y 10 del mes de decembre del any 1854”.
- X. “El diable pres”, 1855.
- XI. “El diable en la venta”, 1857.
- XII. “La fealdad y la hermosura”, per don Chusep Bernat Baldovi
- XIII. “La pau de Molvedre”, per D. Vicent Boix, 1865.

XIV. “Els horfens de sen Vicent”, per D. Vicent Boix, 1860.

XV. “La cointrisió repentina”, per Chochim Balader, 1866.

XVI. “L’Ermità de san Mateu”, per Felix Pizcueta, representat els dies 19 i 20 d’abril de 1868.

XVII. “El bateig de san Vicent”, per P. Salvador Calvo de les Escoles-Pies, 1897.

2.3. *Los milacres vicentinos en las calles de Valencia (1983)*

En *Los milacres vicentinos en las calles de Valencia*, Cervera presta atenció a la dispersió de les fonts per realitzar un seguiment dels miracles i, pel que fa a la llengua, destaca la “coexistencia y conviencia pacífica de las dos lenguas, tradicional en la ciudad, fuertemente bilingüe, se da en cierto modo en la fiesta vicentina en torno a los *milacres*” (105-106). Segons Cervera, el caire de consciència bilingüe en algunes obres es presentaria per afavorir l’humor.

A més, emfatitza la semblança entre els miracles, les roques i els carros..., però, sobretot, allò que ens sembla més rellevant es el pas, ara sí, dels altars als miracles. De fet, Cervera fa palés en com haurien patit transformacions fins a utilitzar-se per a les representacions teatrals. És a dir, en un principi estaven dissenyats en homenatge a fra Vicent i, per tant, no hi existiria relació entre aquests i el miracle com a teatre. L’altar, entenem amb Cervera, es transformaria en la mesura en què la teatralitat penetrara l’espai, vist, fins aleshores, com a escenari, podríem dir, però, sense drama...

Más que entroncar los orígenes de los *milacres* vicentinos con las representaciones medievales de milagros o con el teatro hagiográfico hay que vincularlos a los *altares* o tablados que la devoción popular empezó a levantar tempranamente en honor de San Vicente Ferrer durante la celebración anual de sus fiestas. Es curioso destacar que estos altares en sus principios nada tuvieron que ver con el teatro y, si algo han llegado a tener en los *milacres*, eminentemente dramáticos, su forma más representativa y expresiva, ha sido como resultado de una serie de transformaciones a que se han visto sometidos los propios *altares* que así pasaron de lo meramente plástico a lo genuinamente dramático (23).

Cervera diferencia aquests altars dels del Corpus i, amb cert distanciament, els relaciona amb les falles, s’entén, com a monuments. El que està clar és que el caràcter plàstic i estàtic dels altars, a poc a poc, s’impregnaria de teatralitat i de moviment i, per tant, l’espectacularitat no tardaria a arribar, òbviament, com a sinònima de *miracle* (47). Cervera arriba a aquesta conclusió a partir de l’anàlisi d’una col·lecció de miracles datada en 1801 i dipositada en la Biblioteca Nicolas Primitiu. En tot cas, el col·loqui, ens diu, es presentaria diferenciat d’aquells de la festa del Corpus (71). Així mateix, mitjançant tota una sèrie de poesies fixades en el mateix altar, interpreta que els poemes servien com a mena de quadres. Exemples: “El demonio en figura de Ermitaño tienta a S. Vicente, el qual triunfa con asistencia de la Virgen”, “Un estudiante per riures de Sant Vicent fingint-se mort, es queda mort de veres” i “Al taumaturgo San Vicente. Ode (sic.) anacreóntica...” (71-72).

Més enllà de l’interés d’aquests quadres, l’enfocament de Cervera rau en uns versos dialogats del mateix col·loqui. En citem un parell —*declamats*, com diu el text—, per un rector: “Quant fan al viu les tramoyes / Pintant les gestes dels Sants” (73). D’una banda, entenem amb l’autor, *al viu les tramoyes* pot indicar que l’artifici era visible i, d’altra, que estava a la vista, és a dir, a l’aire lliure, al carrer.

Pel que fa als orígens dels miracles, Cervera —que segueix Gustavino i també Martínez Ortiz— planteja la possibilitat que, almenys en un inici, hagueren pogut nàixer a partir de meres improvisacions. No obstant això, no s’ha d’oblidar, afegeix, el caràcter dialogant, heretat del teatre popular. Els textos publicats apareixerien justament en el segle XIX i, en certa mesura, farien de *frontissa* amb els col·loquis. En tot cas, Cervera es distancia de la mirada d’altres autors de miracles com, per exemple, Vicent Boix i Constantí Llombart, raó per la qual aquests entendrien el miracle pròxim als actes sacramentals. Segons Cervera: “Lo popular y lo festivo, justificados por el ambiente lúdico de las representaciones callejeras quedan definitivamente incrustados en el milacre” (111).

L’estudi tanca amb un apèndix documental que, seguint Marco Antonio Ortí, inclou un romanç i, alhora, la portada de les poesies del carrer de la Mar de l’any 1757, que ja havíem citat amb Martínez Ortiz. A més, s’inclou el pròleg, el sermó i el miracle, dividit en actes, de “Reverentes obsequios al apóstol valenciano”, representat els dies 20, 21 i 22 d’abril de 1816, també recollit per Martínez Ortiz al seu assaig de catàleg de miracles de fra Vicent.

Pel que fa al cas concret dels miracles d’Escalante, *La vanitat castigada* i el *Milacre de la muda*, ambdós de 1855, Cervera considera que el dramaturg hauria aprofitat aquests textos per dotar-los d’un aire sainetesc. De fet, Escalante, així ens ho recorda, s’hauria estrenat en teatre justament amb aquestes peces (98).

2.4. *Milacres de sant Vicent Ferrer (2000)*

Milacres de sant Vicent Ferrer fou editat per l’Ajuntament de València l’any 2000 i, a diferència dels estudis anteriors, aquest manual recull els textos de quinze miracles, que haurien estat representats des de 1941 fins a l’any 2000. Per tant, l’últim dels miracles coincideix amb l’any de la publicació del llibre. L’autoria del manual és de Manuel Sánchez Navarrete, mentre que la preparació del llibre i el pròleg han estat a càrrec d’Anfos Ramon i Garcia, seguidor de les normes del Puig, defensades per la RACV. El llibre de Sánchez Navarrete, junt amb els miracles, presenta el nom dels clavis, el lloc de celebració² i els premis rebuts, majoritàriament, per part de *Las Provincias* i Lo Rat Penat:

1. “Un testic de l’altre món”, miracle de sant Vicent Ferrer l’any 1941, sent president i clavari major en Josep Mª Giménez Fayos.
2. “Dos milacres en un vol”, miracle de sant Vicent Ferrer, Primer premi en el concurs de *Milacres* del “Patronato de la Juventud Obrera de Valencia”, 1945, sent clavari major Carles Sendra Taroncher i Mª Giménez Fayos.
3. “La pau de Deu”, Primer premi en el concurs de *Milacres* del “Patronato de la Juventud Obrera de Valencia”, 1947, sent clavari major en Salvador Roda Soriano.
4. “La dona endemoniada”, Primer premi en el concurs de *Milacres* del “Patronato de la Juventud Obrera de Valencia”, 1948, sent clavari major en Carles Feicke Peris.
5. “L’avar arrepenit”, Primer premi en el concurs de *Milacres* del “Patronato de la Juventud Obrera de Valencia”, 1950, sent clavari major en Salvador Roda Soriano.

² Si no s’indica una altra cosa, els miracles representats corresponen a l’altar de la plaça de la Mare de Déu.

6. “La sabateta”, adaptació per a pàrvuls estrenada en la “Casa de los Obreros” de València l’11 de maig de 1955 i publicada al “Boletín de Información de la Asociación Católica de Maestros.”
7. “Un anima rescatada”, 17 d’abril de 1955, sent clavaris majors en Vicent Lluís Giménez Borja i na Maria Dolores Musoles de Giménez i Francesc Javier Bonilla Musoles i Maria Assumpció Manent Rodríguez-Pascal com a clavaris infantils.
8. “L’home que vengue la seua anima”, premi *Las Provincias* organitzat per Lo Rat Penat l’any 1957, sent clavaris majors Ildefons Pastor Burriel i Mª Magdalena Tarín de Pastor i Ferran Musoles i Mª Dolores Gómez-Torres Gómez-Trenor com a clavaris infantils.
9. “El fraticida descobert”, el 29 d’abril de 1962, sent clavaris majors en Josep Giménez Fayos i Mª Ampar Giménez Borja Monzó i Rafel Ignasi de Rojas Cárdenas i Benvinguda Guerrero Ramón com a clavaris infantils.
10. “La pesta vençuda”, premi *Las Provincias* organitzat per Lo Rat Penat l’any 1985, sent clavaris majors en Jesús Soriano Burillo i na Carme Cuñat Casañ i Jordi Blanes i Vidal i Victoria Banes i Vidal com a clavaris infantils.
11. “Un llop en pell d’ovella”, premi *Las Provincias* organitzat per Lo Rat Penat l’any 1986 i representat en el saló Mercantil de València pels xiquets de l’altar del Carme el 3 d’abril del mateix any, sent clavaris majors en Josep Martí Díaz i na Remei Silla Ruiz i Susana Herraiz Mora i Manuel Mora Mora com a clavaris infantils.
12. “Passa fent el bè”, premi *Las Provincias* organitzat per Lo Rat Penat l’any 1992 i representat en el saló Mercantil de València pels xiquets de l’altar del Carme els dies 22 i 23 d’abril del mateix any, sent clavaris majors en Rafael Cervera Martí i M^a del Rosario Samper de Cervera i Rosario Gema Cervera Samper com a clavariessa infantil.
13. “El gran milacre”, premi *Las Provincias* organitzat per Lo Rat Penat l’any 1995 i representat en el Teatre Olympia el 19 d’abril del mateix any pels xiquets de l’altar del Carme, sent clavaris majors en Francesc Castro Mir i Pilar Lozano Pérez i J. Aleixandre Blasco Galego i Carla Arjona Ochando com a clavaris infantils i J. Miguel López Gutiérrez com a president de l’Associació.
14. “El vell i l’apostol”, premi *Las Provincias* organitzat per Lo Rat Penat l’any 1999.
15. “Sublim arrepenediment”, premi *Las Provincias* organitzat per Lo Rat Penat l’any 2000.

2.5. Celebrar sant Vicent: festa i literatura. La ciutat de València i les festes centenars de la canonització de sant Vicent Ferrer (1455-1955) (2019)

En aquest estudi, el professor Escartí centra l’atenció en com els sermons de l’època es predicaven amb la llengua del poble i, a més, en com els versets anònims haurien estat una font d’informació. I, pel que fa als miracles, d’acord amb Escartí, caldria entendre’ls com a una cita d’obligada assistència en la qual la festivitat del sant s’indentificaria amb la valencianitat (109) i, per tant, la llengua emprada als miracles seria una mena d’excepció.

La celebració del quart centenari de la canonització del sant, ens recorda Escartí, va gaudir d’unes dimensions importants, sobretot, si considerem els “testimonis escrits que ens parlen d’aquelles celebracions i malgrat que la societat del moment no passava per un període de puixança, atenallada per epidèmies i dificultats econòmiques” (110). Entre d’altres, Escartí remet al volum de Vicent Boix, cronista de la ciutat de València,

concretament, *Fiestas que en el IV siglo de la canonización de san Vicente Ferrer se celebraron en Valencia (1855)*, any, com sabem, en què Escalante ens presentaria els miracles de *La vanitat castigada* i *Milacre de la muda*. Segons Escartí, aquestes festes podrien ser considerades com:

Un fenomen festívol i literari de gran transcendència i, segurament, únic arreu del món: la representació teatral, a càrrec de xiquets, dels coneguts com milacres, peces teatrals de dimensions més bé reduïdes, generalment, que s'ocupen de posar en escena episodis taumatúrgics de la vida de sant Vicent, amb textos que són nous cada any i que es representen en els diferents altars que construeixen les diverses associacions de veïns amb devoció vicentina (121).

Aquesta excepcionalitat també ha captat l'interés de Llorenç. De fet, en *Camins i petjades*, el llibre que hem esmentat anteriorment en homenatge al dominic valencià, podem llegir:

Malgrat les prohibicions borbòniques de “representar, cantar ni baylar piezas que no sean en idioma castellano” —Fernando VI va vedar en 1748 que s'erigiren altars, retaules o cadafals als carrers i la interdicció es va reiterar en 1756, 1765, 1777 i 1797—, durant anys de vexació i ignomínia, els miracles de sant Vicent foren una de les escasses aparicions públiques, dignes i un punt solemnes del valencià, una llengua prohibida i d'una cultura marginada, una exaltació d'un poble invisibilitzat, amb clar afany d'anihilar-lo. El miracler sant Vicent Ferrer cada any feia el prodigi de rescatar la seua llengua i cultura de les obscures catacumbes on l'havia enviada l'aversion i l'odi que exercien el centralisme i l'absolutisme borbònic.

Els miracles de sant Vicent són una destacada deixalla del teatre religiós, a l'estil dels drames medievals, representats sobre cadafals, que, en l'escenari, tenen un retaule i escenografies neogòtiques, amb tramoia aèria complicada, amb la qual puja i baixa la imatge de sant Vicent, recordant les apoteosis finals del teatre grec. Al mateix temps, es constitueixen en un testimoni de la supervivència de la llengua en els anys difícils de la persecució. Han identificat la capital i les seues antigues barriades amb el sant Vicent associat, com un miracle més, a la defensa de la llengua dels valencians, contra la despersonalització i l'extermini. Són documents, donen fe de la invisibilització i, alhora, de l'ostentació de paraules perdurables, la veu antiga de la terra, una llengua proscriu que renova i reactualitza la cultura i afirma la personalitat pròpia, la identitat d'un poble (Llorenç, 126).

En tot cas, si amb les aportacions de Cervera parlàvem d'una *frontissa* que, en certa mesura, podria actuar com a transició entre els col·loquis i els miracles, ara, amb l'estudi *Celebrar sant Vicent: festa i literatura...*, n'hem de desplegar una altra, això sí, en relació al viatge entre els miracles i els sainets, els quals impregnarien el segle XIX, tot i enllaçant-se amb els textos dels altars vicentins. Entenem, d'acord amb Escartí, que els miracles s'haurien configurat gràcies a tot un recull d'elements al llarg del temps, mitjançant una erudició no llunyana de les tradicions allà on fra Vicent, assenyala Escartí, tornaria al poble per tal de formar part de l'imaginari col·lectiu. En tot cas, hi ha un altre aspecte que no podem deixar passar, ja que, segons Escartí, la Renaixença se'n hauria presentat com a moviment allà on la figura del sant valencià hauria estat cabdal.

Si la *Patria* venia sent representada per Jaume I —fundador del regne de València— i l'*Amor* era personificat en la figura d'Ausiàs March, la *Fides* venia

significada per sant Vicent Ferrer, com hem vist que ens ha marcat Rafael Roca en alguns dels seus treballs. De fet, no són escasses les referències al predicador valencià en autors com Teodor Llorente —que ja va participar amb versos en la festa del 1855— i Josep Maria Puig i Torralba, entre d'altres (123-124).

La Renaixença i el positivisme, continua Escartí, passaran per sobre el Romanticisme i per presentar-nos tota una sèrie d'obres que “per primera vegada temptaran de superar les hagiografies dels segles anteriors” (124). I Escartí cita la *Història de sant Vicent Ferrer*, de l'any 1896, de Josep Sanchis Sivera, oncle de Sanchis Guarner.

3. Un breu apunt sobre Escalante

Si fem un pas més enllà i ens endinsem en el món de la representació, podem preguntar-nos pel terreny en què situem Escalante, un dels dramaturgs més reeixits de la societat valenciana del s. XIX, que, com hem assenyalat adés amb Cervera, s'hauria estrenat en teatre com a autor de miracles.

En *La història de la llengua catalana: La construcció d'un discurs*, Nicolás, seguint la mirada que Aracil aplica a la lectura de *Tres forasters de Madrid* i *Les xiques de l'entresuelo*, recull un parell d'indicacions del sociolingüista valencià per les quals tant Escalante com el seu teatre quedaria presentat com a document històric i com a crítica de l'actualitat. Aquesta última, amb un doble sentit: “l'actualitat contemporània d'Escalante i la nostra, lectors i espectadors d'Escalante, en la crònica sainetística del qual ens reconeixem” (324).

Sense entrar ara, almenys directament, en el terreny de la *coentor*, entenem que sí paga la pena ressenyar, així ho fa Nicolás, que Escalante s'hauria servit de les estratègies pròpies de la comèdia, com a una mena d'instrument, amb una funció, més o menys, moralitzant. Per a Nicolás, la comèdia ha “fomentat sistemàticament el conformisme i ha servit per a dissuadir els individus de l'arriscada pretensió d'introduir innovacions socials”, sent Escalante, però, “un cas particular, localitzat en el nostre context cultural a les darreries del segle XIX” (325).

En aquesta línia, Nicolás entén que la dramaturgia d'Escalante oscil·laria entre “la crítica de costums i comportaments lingüístics i la convivència amb els poders establerts que els propicien, poders que en el seu teatre no són mai qüestionats” (325). D'aquesta manera, ben bé podem demanar-nos si Escalante, tal com reflexiona Nicolás, podria constituir-se alhora com a “prototip representatiu dels grups socials que aspirava a retratar en l'escenari” (324). És a dir, “si ell mateix s'hi reconeixia” i si podria pertànyer a l'àmbit “indefinit dels escriptors, a cavall entre el mite romàntic de creador genial i la il·luminació benjaminiana sobre la seva verdadera condició assalariada” (324).

No obstant això, amb la intenció de superar la mirada d'Aracil, Nicolás va més enllà i es demana per l'ús lingüístic que Escalante fa servir en el seu teatre, sobretot, pel que té a veure amb el conflicte dramàtic. Així mateix, el dramaturg hauria utilitzat el valencià pel que fa a títols de sainets i, sobretot, en la majoria de les rèpliques dels personatges. En canvi, hauria emprat el castellà per a les descripcions de les peces, dedicatòries, diferents dates, però, sobretot, per a les acotacions (329).

Si entrar al detall en la totalitat de la dramaturgia escalantiana, i en la més que interessant polarització existent en els personatges, desbordaria aquest treball, sí ens veiem obligats a reflexionar, seguint Nicolás, com els sainets reflectirien un retraïment de la llengua alhora que presentarien una “clara tendència a l'adaptació social a aquest procés, adaptació que generarà diverses formes ideològiques —la “coentor”, la

resignació, el fatalisme del progrés lingüístic...— (334).³ En resum, entendre junt amb Nicolás que l'estudi literari ha d'anar parell al de l'evolució de la lingüística. Pel que fa a la interpretació del teatre d'Escalante:

Evitar el reduccionisme esquemàtic i destacar-ne la diversitat de matisos, diversitat segrestada per “l'escalantisme”, sobretot de postguerra. És evident que la història, en el sentit de passat acumulat, s'escriu amb fets i no sols amb símbols. Però no ho és menys que molt sovint els historiadors, per a escriure la Història, en el sentit de discurs social, han de partir dels símbols —els de les dades que ells llegeixen com a símbols— per a remuntar-se als fets. Uns i altres mantenen una interacció complexa, marcada per les discontinuïtats i els buits d'informació. Basteixen un diàleg que de vegades és confús i poc entenedor. En qualsevol cas, entre la suposada tossuderia dels fets i la riquesa dels símbols, els sainets d'Escalante continuen captivant la nostra mirada crítica (347).

En el teatre d'Escalante, ja ho sabem, cal tindre present les classes socials i, sobretot, recordar que aquestes es presenten estratificades i limitades dins la complexa societat valenciana. Cal indagar en els valors simbòlics per observar quins són els seus paràmetres de moviment, més si considerem que aquest teatre desemboca en uns finals sense qüestionament. O com a “caricatura lingüística”, com a *llengua escènica*, tal com ens recorda Rosselló (298), una caricatura que se'ns fa ben present en el miracle de *La vanitat castigada*, sobretot, si fem compte de l'atmosfera de sàinet abans assenyalada.

4. Una reflexió sobre el miracle de *La vanitat castigada*

La vanitat castigada (1855) ha estat publicada com a edició facsímil pel “Servicio de reproducción de libros” de la llibreria París-València, l'any 1989. La primera pàgina reproduïx la portada de l'original, de la impremta de Benedet Monfort, l'any 1855. En la següent, en canvi, s'inclouen els personatges, que, junt amb les dames d'honor, un acompanyament i el poble, constaria d'un nombre de déu personatges: Pelegrí, marit de Catalina; Catalina; Bertomeu; D. Chill; Serafi; el pare Visent Ferrer; fra Lloró; la reina Margarita; la infanta dona Chuana i un chentil-home.⁴

Tal com indica el resum que presenta el miracle (extret de la *Vida de san Vicente Ferrer* pel pare Francisco Vidal i Micó), l'acció transcorre a l'any 1413. A més d'aquest extracte que se'ns ofereix com a presentació, el miracle es divideix en sis escenes (sent la cinquena la més llarga) i amb una extensió total de vint-i-cinc pàgines, dues més si sumem les que configuren la coberta.

L'espai, en canvi, es situa a la ciutat de València, concretament, a la Plaça de l'arquebisbe, en la qual Doña Margarita (vídua del rei D. Martin) i la seua germana, Doña Juana de Prades, assisteixen al sermó de fra Vicent.

D'una banda, la infanta, engalanada amb joies. D'altra, fra Vicent. I Nostre Senyor, com a *deus ex maquina*, que, per erradicar la vanitat de la infanta i de Catalina (arquetip de la dona més enllà de les esferes del poder), fa caure una pedra del cel per a instruir-la. El miracle està servit. El taumaturg dirà a l'audiència que la pedra no ha caigut per matar la germana de la reina, sinó per adoctrinar-la. La vanitat queda associada a la dignitat de portar diamants i, per tant, a no portar-los, òbviament, si no s'és reina. Fra Vicent ressuscitarà la infanta i aquesta demanarà perdó a déu. El sant, en ser lloat, retrà

³ Tanmateix, cal recordar amb Rosselló que, en moltes ocasions, no és senzill delimitar el text dramàtic, és a dir, el seu concepte (Rosselló, 287).

⁴ El nom dels personatges apareix citat de manera diferent en relació al llistat anterior, per causes, s'entén, que afecten la tipografia.

homenatge a València, a déu i a la pàtria. L'escena clou amb una acotació que indica que tothom besa les mans del mestre Vicent.

Pel que fa a l'estructura, a la primera escena ens trobem en casa de Pelegrí i, com podem imaginar, el text se'ns presenta en vers. La vanitat ràpidament apareix en boca del personatge masculí, Pelegrí, que recrimina Catalina, la seua dona, que s'engalane sobre manera, que vaja feta una marquesa. Cal observar que l'acotació (així serà en totes les notes que s'inclouen en aquesta publicació) està en valencià no normatiu.⁵ La situació explícita clarament que Catalina s'està vestint per a anar a oir missa.

A la segona escena, tot i que no se'ns indica l'espai enlloc, és obvi que continuem en casa de Pelegrí. L'acció s'enceta amb Bertomeu, segurament un veí que demana pel desori alhora que introdueix certa metateatralitat, ja que compara el soroll de la cambra amb el d'un entremés: “Vamos, vamos, res me importa / si asunt de família es; mes de baix de la porta / ya se oia un entremés” (Escalante, 8). Catalina es canvia de roba i els dos hòmens dialoguen sobre el matrimoni, tema que porta Pelegrí a comparar-lo amb una creu. La discussió fa suggerir Bertomeu que Catalina pot ser infidel, assumpte que acaba per estendre's a la resta de dones.

L'escena tercera ens situa directament al carrer. Per tant, entre l'escena anterior i aquesta hi existeix una petita el·lipsi, que s'acompanya d'un canvi d'espai i, alhora, de personatges. De fet, entren D. Chill i Serafi, que dialoguen per informar l'audiència que van al sermó. A més, comparteixen els costums, que es redueixen a dormir, menjar, resar i passejar, sobretot, per a D. Chill.

En la següent escena, la quarta, les acotacions són mínimes. S'entén que estan al carrer i els personatges coincideixen en el mateix espai. D'aquesta manera, l'el·lipsi anterior queda aclarida. Aquesta escena clou amb una intervenció de Catalina, que indica que la reina s'aproxima, i amb una altra de Pelegrí, qui afegeix: “Qué sensilla vist! m'encanta” (16).

En l'escena cinquena se'ns presenten tots els personatges anteriors i, a aquests, es sumen la resta: la reina, dames, el poble, el pare Vicent i fra Lloró. Se'ns remet a la bellesa de la infanta, que apareix enjoiada. Fra Vicent intervé per a lloar nostre Senyor, saluda sa majestat de genolls, fins que la reina diu que eixa acció només ha de realitzar-se davant de déu, cosa que fa que el mestre Vicent comence el sermó.

No obstant això, tal com se'ns havia informat a l'inici, una vegada que el dominic remet a la modèstia i a la indignitat dels adornaments (a com aquests no són dignes de les ànimes ni agraden a déu), just en eixe instant, cau del cel una pedra damunt del cap de Doña Chuana, i atemoreix la reina i l'audiència present. D'aquesta manera, la reina demana que fra Vicent pose les mans sobre el cos de la germana. Per tant, sense massa sorpresa, es materialitza el miracle esperat. El mestre Vicent verbalitza que la pedra no ha caigut per matar-la, sinó, ja ho sabem, per instruir-la. La vanitat queda associada a la dignitat de portar diamants, és clar, si s'és reina. En qualsevol cas, fra Vicent ressuscita la infanta i ella demana perdó a déu, i la moralitat, per part de Pelegrí, es trasllada a Catalina. Finalment, fra Vicent es lloa pel germà Lloró, encara que serà el sant homenatjat qui, per damunt de tot, reta homenatge a València, a déu i a la pàtria. L'escena clou amb una acotació que indica que tothom besa les mans del mestre Vicent.

En l'última escena, els personatges, que s'intueixen encara al carrer, confessen la commoció de l'esdeveniment i, per tant, es redimeixen. Però, per si la doctrina no ha quedat clara, Pelegrí recorda a Catalina quines són les conseqüències de ser una persona vanitosa. —qui pot ser-ho i qui no—. De fet, exclama que si déu ha sigut capaç de punir una infanta, no s'imagina que podrà fer amb Catalina, amb qualsevol dona. Amb el

⁵ Com déiem més amunt, no ocorre el mateix en els sainets, on Escalante fa servir el castellà en les acotacions.

miracle, l'adoctrinament queda servit. I el discurs moralitzant, amb el fra Vicent dels sermons, més que lligat.

Per cloure, cal que ens demanem si en Escalante, quan parlem de *miracles*, parlem de *sainets*, o d'una representació molt pròxima a ells. Pensar si la *frontissa* arriba un punt en què torna pràcticament inapreciable o molt estreta o, simplement, roman com a diferència en forma de títol, és a dir, com a miracle. I, alhora, pensar si com a poble hem superat el rerefons del sainet. En fi, tindre present el segle XIX, perquè, malgrat el temps, n'estem prop d'ell.

Obres citades

- Amades, Joan. "Llegendari català de sant Vicent Ferrer." En Arturo Zabala dir. *Revista valenciana de filologia*. València: Instituto de Literatura y Estudios Filológicos, 1954. 187-235.
- Cervera, Juan. *Los milacres vicentinos en las calles de Valencia*. València: Del Sénia al Segura, 1986.
- Escalante, Eduardo. *Vanitat Castigada*. València: Servicio de Reproducción de libros, Colección Biblioteca Valenciana, Llibreria París-Valencia, 1989.
- Escartí, Vicent Josep. *Celebrar sant Vicent: festa i literatura. La ciutat de València i les festes centenars de la canonització de sant Vicent Ferrer (1455-1955)*. València: Ajuntament de València, 2019. 107-124.
- Ferrer, sant Vicent. *Sermons*. València: L'estel, 1993.
- Fuster, Joan. "Notes per a un estudi de l'oratória vicentina." En Arturo Zabala dir. *Revista valenciana de filologia*. València: Instituto de Literatura y Estudios Filológicos, 1954. 87-186.
- Llorenç, Alfons. *Camins i peujades. La València de sant Vicent Ferrer*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2019. 115-134.
- Nicolás, Miquel. *La història de la llengua catalana: La construcció d'un discurs*. Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i l'Abadia de Montserrat, 1998. 323-347.
- París-Valencia. *Colecció de Milacres de Sen Vicent I. Del carrer del Mar*. València, 1980.
- Riquer, Martí de, Comas, Antoni & Molas, Joaquim. *Història de la literatura catalana*. Barcelona: ed. Ariel, 1984. Vol. II. 377-444.
- Rosselló, Ramón Xavier. "Llegir Escalante avui: Algunes consideracions sobre l'escriptura dramàtica escalantina." En Ferran Carbó, Ramón X. Rosselló & Josep Lluís Sirera eds. *Escalante i el teatre del segle XIX (precedents i pervivència)*. Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i l'Abadia de Montserrat, 1997. 287-316.
- Sánchez Navarrete, Manuel. *Milacres de sant Vicent Ferrer*. València: Ajuntament de València, 2000.